

bování a upevňování víry, k němuž může docházet i na místech institucionálně a formálně již křesťanských. Časové rozpětí svazku tak pokrývá období od vstupu křesťanství na území střední Evropy až po konec 20. století. Přes nezbytný apel na středoevropský kontext se většina studií věnuje právě českému či přesněji česko-moravskému prostoru; kapitoly jsou uspořádány chronologicky, mediivistickými tématy se zabývá polovina z celkových 14 textů.

Přehledová studie Josefa Ungera podrobně a spíše kriticky rekapituluje archeologické doklady rané i pokročilé christianizace Moravy (v užším geografickém smyslu) s přesahem až do novověku (pro otázku pohřebního ritu). V jistém smyslu by se dala označit za stručnou základní příručku pro danou problematiku, neboť obsahuje řadu schémat, autorských fotografií a především odkazy na aktuální literaturu k jednotlivým nálezům. Navazující studie Miloslava Pojsla pojednává otázku příchodu křesťanství na Velkou Moravu. Zaměřuje se především na etapu christianizace spojenou s misí Konstantina a Metoděje (včetně zevrubného životopisu obou bratří), zatímco otázku předchozího a následujícího vývoje pojednává spíše ve zkratce. Moravskou a zejména cyrilometodějskou tematikou se poté zabývá i třetí kapitola Libora Jana, psaná s polemickým zahrazením proti posledním statím Dušana Třeštika k tématu. Oba cyrilometodějské texty se přidržují teze o plánovitosti a legitimitě misijních kroků (proti těm z badatelů, kteří prezentují celou misii spíše jako sled nahodilých aktů, často překračujících církevní právo). Jan klade důraz na význam ostatků sv. Klimenta, jejichž přenesení do Říma mohlo od počátku představovat zásadní část celého evropského podniku obou bratří.

Studie Martina Wihody představuje (jak je prozrazeno hned v úvodní poznámce) derivát autorovy práce *Morava v době knížecí*. Na kazuistice komplikovaného převzetí benediktinského kláštera Hradisko u Olomouce premonstráty a následném detailním vyličení života Jindřicha Zdíka demonstruje autor zásadní rozpory mezi ideály církevní reformy 12. století a praxí církve v zemi, ležící stále spíše na periférii latinského křesťanského okruhu. Text Mileny Bartlové se zaměřuje na využití obrazového média – románských tympanonů – coby pramene k dějinám christianizace Čech a Moravy. Metodický přístup odpovídá autorčině rozsáhlé monografii *Skutečná přítomnost*, která vznikla ve stejné době. Artefakty jsou nazírány jako komunikační prostředek, v tomto případě navíc unikátně dochovaný přímo na místě a v rámcovém kontextu, kde byly původně vnímány a sloužily jako důležitý nástroj christianizace venkova.

Pouze studie Pavla Bočka o velkoknížeti Olgerdovi výrazněji překračuje užší rámec českých, potažmo moravských dějin. Autor sleduje politiku litevského vládce v souvislosti s jeho rozsáhlými zahraničními kontakty (zejména k oběma císařským trůnům) a aspiracemi. Snaží se postihnout co možná nejkomplexněji složité prostředí střetu domácího litevského pohanství s oběma velkými křesťanskými proudy. Poslední stat týkající se středověku, jejímž autorem je Jan Klípa, sleduje dílčí aspekty misie Jana Kapistrána. Dobové výtvarné umění plnilo v souvislosti s protiutrakvistickými aktivitami silně agitační roli a může dnes sloužit pro badatele jako významný orientační bod v době zvolna počínající konfesionalizace.

Monografie věnovaná christianizaci je bezesporu solidním počinem, který ovšem jen v některých ohledech naplnil aspirace zmiňované v úvodu. Především středoevropský přesah je u mnoha studií spíše tušený. V dílčím pohledu jde ale o užitečné a originální studie, často důležité příspěvky k probíhající diskusím. Celkově dobrý dojem narušují jen nepřilíhající pečlivé redakční úpravy, zejména pokud jde o sjednocení pravopisu některých jmen.

JAKUB IZDNÝ

Die Stadtpfarrkirchen Sachsens im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit, ed. Ulrike SIEWERT, Thelem, Dresden 2013 (= Bausteine aus dem Institut für Sächsische Geschichte und Volkskunde 27)

289 s., ISBN 978-3-942411-81-3

Publikace prezentuje příspěvky přednesené na stejnojmenném workshopu, který proběhl roku 2011 v Drážďanech. Vydavatelka Ulrike Siewert uspořádala badatelské setkání v souvislosti s přípravou saského listináře, jehož jeden díl, který zpracovává, je věnován diplomacii drážďanských farních kostelů. Ve výsledku se jedná o smysluplný soubor tematicky sestavených studií, které tvoří celek, pro nějž označení sborník rozhodně nemá degradující příděch. Bibliografický vstup obstarala pořadatelka pracovního setkání a editorka publikace, která rovněž vymezila teritoriální (dnešní stát Sasko), časový (středověk a raný novověk) a tematický (fara ve městě) horizont publikace. Nakonec shrnula hlavní teze, které z workshopu vyplynuly. Jednání se koncentrovala na čtyři základní problémové okruhy, v nichž

nacházíme vždy jeden až dva pilířové příspěvky, doprovázené dalšími doplňkovými vstupy.

První téma představuje městská farnost – její vytvoření po vzniku města, její funkce a vztahy s městem. Autorem hlavního pojednání v této sekci je Enno Bünz, který pracuje s příkladem Lipska, neomezil se ale na vylíčení konkrétní situace jednoho města. V jeho objemné stati nacházíme obecně pasáže o výstavbě kostelů, jejich finančním vybavení, záduší a jeho správě, zapojení laiků a komunální funkci farních kostelů. Tyto výklady mohou posloužit jako základní poučení. Autor patří k předním badatelům na dané téma, proto mohl specifikovat situaci v Lipsku organicky zasadit do celoněmeckého kontextu.

Vedle Lipska byla zpracována Ulrikou Sievert obdobná problematika pro město Drážďany. Ty patří k městům, která se dlouho nemohla dočkat vlastního farního kostela a byla počítána k původní farnosti s centrem mimo své hradby. V případě Drážďan taková situace vydržela až do nástupu reformace. Ve městě byl k dispozici jen filiální kostel, jehož jmění spravoval mostní úřad (*magister pontis*). Autorka popisuje fungování farní správy, která postrádala osobu kostelníka, a všimá si i vybavení kostela, odpustků, bratrstev a školy.

Město jako instituce mělo hlavní možnost ovlivňovat obsazení a chod farnosti prostřednictvím patronátních práv. První skupinu příspěvků proto doplňují dvě pojednání o snahách měst Zwickau (Julia Kahleyß) a Zhořelec (Christian Speer) o získání patronátu nad svými farními kostely. Patronát kostela ve Zwickau náležel klášteru Eisenberg, a tak bylo možné při líčení snah města o vyvázání se z tohoto vztahu pojednat širěji o problematice inkorporovaných farních kostelů.

Jako druhé téma sborníku lze vyčlenit (ačkoli pořadatelé tak neučinili a zahrnuli danou otázku pod okruh následující) problematiku správy záduší. Petr Hrachovec důkladně zpracoval velmi rozsáhlý písemný materiál záduší žitavského. Ačkoli hlavní oblastí jeho zájmu je situace za reformace a osud zádušních fondů za vzniku obecních (chudinských) kas, neopomenul zařadit ani širší úvod do problematiky a nastínil vznik samostatného zádušního majetku v německých oblastech a starší (středověkou) situaci v Žitavě. Mimořádně bohatý účetní materiál žitavského záduší dovoluje sledovat změny v myšlení věřících při poskytování zbožných darů. Z dobrovolných příspěvků farníků, které tvořily největší díl příjmů záduší před reformací, se přesunulo těžiště na nárokovatelné položky (platy a úroky). Účetnictví tak odráží dopad luterské teologie na ekonomiku farnosti. Přesto mohl autor

doložit i silné předreformační reliktu (nadále fungovaly nadace včetně mariánské mše, byly zachovány a opraveny vedlejší oltáře, věnovala se péče postnímu plátnu, nakupovalo se křížmo, bekyně a terciářky dodávaly svíčky). Nakonec připomeňme ještě zjištění, že v Žitavě byla dobročinná obecní kasa institučně oddělena od záduší, na rozdíl od obvyklého stavu v Sasku.

Další tematický okruh je věnován stavební typologii farních kostelů a vybavení jejich interiéru. Rozsáhlý příspěvek předložil Stefan Bürger, který se zabývá stavební typologií kostelů v Sasku. Probral jednotlivé prvky kostelní výstavby a dospěl k závěru, že nelze stanovit jeden určitý stavební typ městského kostela; kostelní budova se přizpůsobovala místním poměrům. Stati věnované vybavení a výzdobě kostelů se zaměřily na proměnu interiéru pod vlivem reformace a jejich názorů na liturgii a vhodné ikonografické náměty (Heiko Jadtat a Kai Wenzel). Martin Luther byl sice tolerantní k obrazům v kostele, místo dosavadních oltářů se ale prosazovaly obrazy s novým „luterským“ ikonografickým programem zákona a milosti. Druhým ohniskem byla kazatelna jako symbol hlásání evangelia, také s novým programem výzdoby. Pod tímto zorným úhlem jsou sledovány kostely Horní Lužice a rozdíl v míře prosazení uvedených změn.

Poslední dva příspěvky, jejichž deklarovaným tématem je náboženský život ve farnostech, naplňují toto označení jen velmi kusým způsobem. Vitus Froesch popisuje hudební život v Drážďanech; eviduje mimo jiné existenci varhan v kostelech a jejich užívání i za reformace. Stefan Dornheim se věnuje slavnostem a rituálům při založení luterských kostelů.

Sborník obsahuje řadu cenných příspěvků, které se zařadily do širšího proudu prací zaměřených na problematiku středověkých a raně novověkých farností. Vedle profilových badatelů Arnda Reitemeiera či Eugeniusze Wiśniowského je třeba vzpomenout alespoň sborník vydaný před nedávnem v prestižní řadě Max-Planck-Institutu pro dějiny v Göttingen (*Pfarreien im Mittelalter. Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*, 2008) a 77. svazek reichenavských *Vorträge und Forschungen* (Die Pfarrei im späten Mittelalter, 2013). Daří se tak postupně nejen upřesňovat a proměňovat obraz vývoje evropské farní sítě, právních i sociálních poměrů uvnitř farností, ale i pochopit, jakou roli hrály farní struktury v životě města. V tom směru přispěli k všeobecnému snažení i čeští badatelé (Z. Hledíková, E. Doležalová, P. Elbel), zbývá toho ale stále dost k řešení.